

Wojtaszek, Zdzisław

Gmach Starą Drukarnią zwany jako siedziba Instytutu Chemicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 9/2, 229-242

1964

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GMACH STARĄ DRUKARNIĄ ZWANY JAKO SIEDZIBA INSTYTUTU CHEMICZNEGO UNIwersYTETU Jagiellońskiego

Za datę powstania Katedry Chemii na Uniwersytecie Jagiellońskim przyjęto rok 1782, gdyż w roku tym nastąpiła nominacja pierwszego profesora historii naturalnej i chemii Uniwersytetu Jagiellońskiego — Jana Jaśkiewicza. Katedra ta należała do Collegium Physicum, którego prezesem był właśnie Jaśkiewicz. Dla katedr Collegium Physicum wykończono w latach 1782—1783 budynek przy ulicy św. Anny, dawniej nr 123, obecnie nr 6, w którym znalazły pomieszczenie zbiory mineralogiczne, nieco eksponatów z zakresu zoologii i botaniki oraz skromne laboratorium chemiczne (na gmach dla Collegium Physicum projektowano pierwotnie przeznaczyć pojezuickie kolegium św. Piotra, ostatecznie jednak zdecydowano się na budynek przy ulicy św. Anny, który zaczęto wznosić swego czasu z przeznaczeniem na konwikt szlachecki; w budynku tym do obecnych czasów mieściły się niektóre zakłady Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Jagiellońskiego i dopiero teraz przenoszą się one do nowo wzniesionych z okazji Jubileuszu 600-lecia gmachów).

O mieszczącym się w Collegium Physicum laboratorium chemicznym wiemy niewiele. Jedno jest pewne, że było ono nadzwyczaj skromne. Cierpiało na ciasnotę pomieszczenia, wyposażenie jego mimo wysiłków kolejnych profesorów: Jaśkiewicza razem z Scheidtem, Markowskiego i Sawiczewskiego było mizerne. Tak np. w 1815 r. Markowski nazywa laboratorium chemiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego biedniejszym niż laboratorium w najskromniejszej aptece na wsi¹. Rezultaty starań Markowskiego, by zmienić ten stan rzeczy, uległy jednak zaprzepaszczeniu w trudnym okresie przejściowym po jego śmierci i jego następcy, Florian Sawiczewski, mógł jeszcze wiele w tym kierunku zdziałać. Inwestycje poczynione przez Sawiczewskiego musiały być istotnie pokaźne, gdyż w protokole przekazania laboratorium chemicznego Czzyrniańskiemu ten ostatni wyraża bardzo pochlebną opinię, pisząc, że pozostawiony w spadku przez Sawiczewskiego gabinet należał „do pierwszych Państwa Austryackiego”². Nie przeszkadzało to jednak wcale temu, że tenże Czzyrniański jako profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego prawie cały wysiłek ześrodkował na dalszej rozbudowie laboratorium chemicznego i dopiero jemu udało się istotnie dokonać dużego kroku naprzód.

Za Czzyrniańskiego Zakład Chemiczny mieścił się pierwotnie nadal w fatalnych warunkach w budynku Collegium Physicum. Profesor ten

¹ Archiwum UJ S I 341, pismo z dn. 3 I 1815 prof. Markowskiego do rektora.

² Tamże, pismo z dn. 5 XI 1851.

obejmując katedrę miał do dyspozycji jedynie salę przeznaczoną na gabinet chemiczny oraz salę wykładową. Dzięki ustawicznym monitom uzyskał w 1852 r. salę na laboratorium podręczne, a w 1855 r. oddano mu małą półpiętrową salkę o dwóch oknach, w której urządził laboratorium dla studentów.

Wszystko to jednak niewiele tylko poprawiło sytuację i Czyrniański w dalszym ciągu czynił wysiłki, by otrzymać zakład „jeśli nie bogaty, to przynajmniej obecnym wymogom nauki dostatecznie odpowiedzieć mogący”³. Możliwe to było do zrealizowania jedynie przez przygotowanie dla Zakładu Chemicznego pomieszczenia w jakimś innym budynku. W 1862 r. wystąpił więc Czyrniański z propozycją, by odbudować budynek „Bursy Jeruzalem” i przeznaczyć go dla Katedry Chemii⁴ (bursa ta założona przez kardynała Zbigniewa Oleśnickiego jako rekompensata za nie odbytą pielgrzymkę do Jerozolimy — stąd nazwa — spłonęła w nocy z 25 na 26 VI 1841). Jednak ze starań Czyrniańskiego nic nie wyszło (dopiero w latach 1883—1887 na miejscu spalonej „Bursy Jeruzalem” zbudowano Collegium Novum).

Druga możliwość uzyskania *locum* dla Katedry Chemii nastreczyła się Czyrniańskiemu dzięki innemu pożarowi. Mianowicie 18 VII 1850 koło południa wybuchł w Krakowie na Dolnych Młynach groźny pożar, który szalał w mieście dłuży czas. Spłonęła wówczas znaczna część miasta, a więc np. kościoły dominikanów i franciszkanów, a także kompleks budynków położony przy Plantach w pobliżu ulicy Wiślniej, a noszący numer 274; w jednym z tych budynków mieściła się Drukarnia Uniwersytetu. Ów kompleks budynków wraz z kościołem zbudowały w połowie XVII w. zakonnice klasztoru norbertanek (premonstrantek) ze Zwierzyńca, pragnąc mieć bezpieczne schronienie w mieście. W 1803 r. rząd austriacki wyekskmitował je z powrotem na Zwierzyniec. Część budynków położoną ku ulicy Wiślniej razem z kościołem oddano bazylianom, a później parafii grekokatolickiej, drugą zaś część przekazano Uniwersytetowi Jagiellońskiemu.

Budynek uzyskany przez Uniwersytet służył od 1 X 1840 Drukarni, tu także ulokowano Szkołę Rysunków i Malarstwa. Podczas pożaru w 1850 r. spłonął dach i niektóre górne kondygnacje (budynek był częściowo jedno- a częściowo dwupiętrowy), w których mieściła się Drukarnia. Inwentarz Drukarni na ogół uratowano — spaliły się natomiast gotowe już nakłady (szczegółowy i barwny opis pożaru budynku Drukarni, który trwał do późnych godzin nocnych, znajdujemy w adresowanym do rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego piśmie Stanisława Pogonowskiego, profesora Liceum św. Anny⁵).

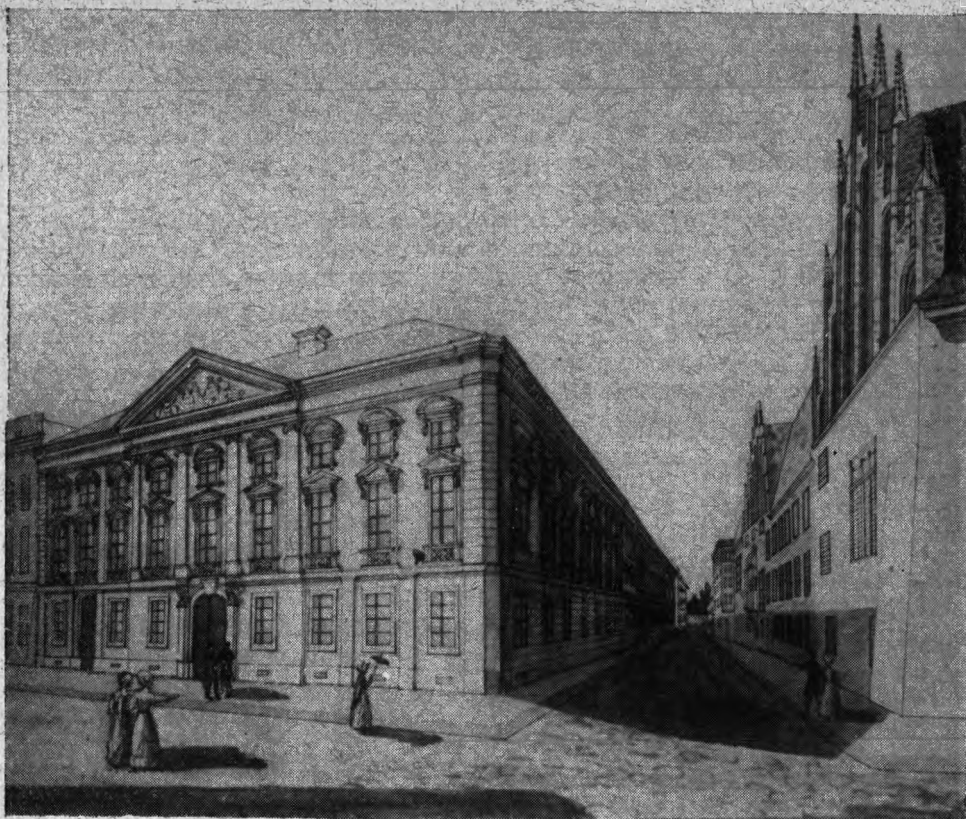
Po pożarze spalony budynek nakryto prowizorycznie deskami i dalej go użytkowano. Drukarnia mieściła się w nim do maja 1856 r. Później przeniesiono ją na Wesołą do domu profesora Akademii Sztuk Pięknych Stattlera, a następnie do Collegium Iuridicum. Nad dalszymi losami budynku, zwanego odtąd Starą Drukarnią, długo debatowano, nie mogąc się zdecydować, na co go przeznaczyć.

Wtedy już dochodzi do kontrowersji między Uniwersytetem Jagiel-

³ *Zakłady Uniwersyteckie w Krakowie...* Kraków 1864, s. 351.

⁴ Tamże, s. 411.

⁵ Archiwum UJ S II 1026, pismo z 10 VIII 1850 St. Pogonowskiego do rektora UJ.

Rys. 1. *Collegium Physicum*

(z Archiwum Miasta Krakowa — „TeKa Grabowskiego“, E 54, rys. 919)

Коллегиум Физикум

(из Краковского городского архива—„Досье Грабовского“, E 54, рис. 919)

Collegium Physicum

(from the Cracow City Archives — “Grabovsky's folder”, E 54, fig. 919)

łońskim a Szkołą Przemysłową⁶, której główny budynek, mający front od ulicy Gołębiej, sąsiadował ze Starą Drukarnią. Szkoła ta wysuwała również pewne pretensje w stosunku do budynku Starej Drukarni. Spory Uniwersytetu ze Szkołą Przemysłową w mniej lub więcej ostrej formie trwały aż do przeprowadzenia się tej ostatniej do nowego budynku, co nastąpiło w 1913 r.

⁶ Szkoła ta była nazywana w różnych okresach różnie: Akademia Techniczno-Przemysłowa, Instytut Techniczny, Instytut Techniczno-Przemysłowy, Wyższa Szkoła Przemysłowa itp. Por.: K. Gierdziejewski, *Instytut Techniczny w Krakowie i jego przemiany...* „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, t. 4, 1956.

Gdzieś w latach 1867—1870 uzgodniono wreszcie poglądy co do dalszych losów rozsypującego się budynku Starej Drukarni. Wiadomo, że w 1870 r. trwała już odbudowa i przebudowa tego gmachu z przeznaczeniem dla Katedry Chemii i dla Szkoły Malarskiej⁷. Gmach podwyższono wszędzie do wysokości drugiego piętra i pod względem architektonicznym dostosowano go do sąsiedniego gmachu Szkoły Przemysłowej.

W ten sposób Czyrniański dopiął swego: doprowadził do radykalnej poprawy sytuacji — przynajmniej lokalowej — Katedry Chemii. Uzyskał dla niej część budynku, który zdobył odtąd nową nazwę: Kolegium Chemiczne (*Collegium Chemicum*). W latach zaś międzywojennych utarła się nazwa: *Collegium Olszewskiego*. Zakłady chemiczne obejmowały zresztą coraz to nowe części tego budynku, by go wreszcie zająć w całości. Adres Kolegium Chemicznego — Jagiellońska 22 — zmienił się z czasem na Olszewskiego 2.

Przeprowadzanie się do nowego gmachu trwało zapewne kilka lat, gdyż różne daty z lat 1870—1873 przytaczane są w różnych źródłach jako daty przeniesienia się Zakładu Chemicznego do nowego *locum*. Są np. pisma z marca 1871 r. mówiące o ukończeniu budowy i o zwołaniu komisji dla odbioru odrestaurowanego gmachu⁸. Wiadomo również z referowanej w 1870 r. na posiedzeniu Komisji Fizjograficznej Towarzystwa Naukowego Krakowskiego pierwszej pracy Karola Olszewskiego, asystenta Czyrniańskiego, dotyczącej *Rozbioru chemicznego wód studziennych i rzecznych krakowskich*, że analizy te przeprowadził już w „wybornie urządzonej pracowni w nowym gmachu chemicznym”⁹.

W sytuacji lokalowej Katedry Chemii nastąpił szalony skok, zwłaszcza gdy 2 IX 1879 doszło do ostatecznego załatwienia sprawy lokalu po Szkole Sztuk Pięknych¹⁰ (szkoła ta przeniosła się do własnego nowo wybudowanego gmachu). Podczas gdy w *Collegium Physicum* do dyspozycji Katedry Chemii były tylko 4 pomieszczenia, to tu po wyprowadzeniu się Szkoły Malarskiej na parterze było 8 sal przeznaczonych na pracownie dla uczniów (rys. 2a, pok. 3—6, 8, 11—13¹¹), a na pierwszym piętrze (rys. 2b) sala wykładowa (pok. 17, 18), pracownia dyrektora (pok. 19), jego mieszkanie (pok. 20—24) oraz sala oddana do użytku nadzwyczajnego profesora chemii analitycznej (pok. 25, 26), którym był Karol Olszewski. Z sal tych te, które mieściły się w skrzydle południowym (od cerkwi św. Norberta) na parterze i I piętrze, uzyskał Czyrniański po Szkole Sztuk Pięknych. Reszta spuścizny po tej szkole, tj. całe II piętro, przypadła Szkole Przemysłowej.

Następca Czyrniańskiego — Olszewski, jeżeli chodzi o sytuację lokalową, na ogół korzystał z dziedzictwa po Czyrniańskim. Oczywiście, po rozczłonkowaniu się Katedry Chemii trzeba było odstąpić utworzonemu

⁷ Archiwum UJ S II 1026, pismo z dn. 4 VII 1870 rektora UJ do delegata Namieśtnictwa.

⁸ Archiwum UJ S II 1026, pismo z dn. 10 III 1871 delegata Namieśtnictwa do Senatu; pismo z dn. 15 III 1871 o powołaniu komisji policyjno-sanitarnej.

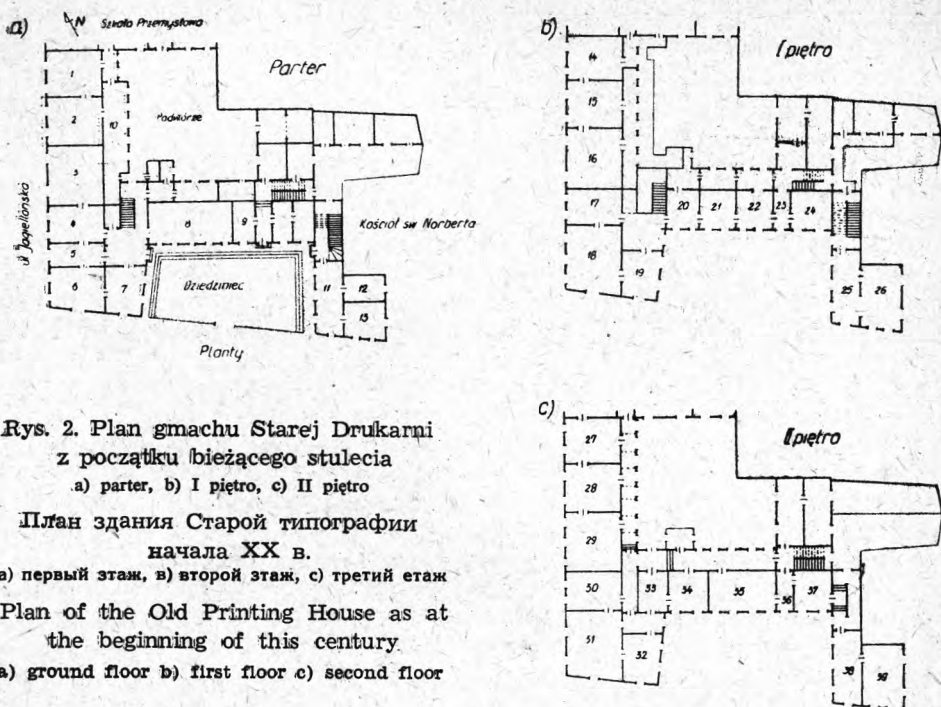
⁹ *Sprawozdanie Komisji Fizyograficznej c.k. Towarzystwa Naukowego Krakowskiego...*, t. V, 1871, s. 131.

¹⁰ Archiwum UJ S II 1026, pismo z dn. 25 IX 1879.

¹¹ Plany pochodzą z 1905 r. i dlatego podział budynku na poszczególne lokale w niektórych wypadkach jest na planach inny, niż ten, który istniał w omawianym tu okresie; podawane tu numery pokoi mają zatem znaczenie tylko orientacyjne.

II Zakładowi Chemicznemu pewną część budynku, tj. lokale w skrzydle południowym.

Duże zmiany zachodziły natomiast w urządzeniu i wyposażeniu pracowni. Pierwszy etap rozbudowy przypadł na lata dziewięćdziesiąte ubiegłego stulecia. Wtedy to w sali na I piętrze w skrzydle północnym (rys. 2b, pok. 19) urządził sobie Olszewski pracownię kriogeniczną, a poniżej na parterze halę maszyn (rys. 2a, pok. 7). Laboratorium Olszewskiego było w swoim czasie laboratorium wzorcowym i jako takie opisał je Estreicher w 1897 r.¹² Mieściło ono obok słynnego aparatu Olszewskiego do otrzymywania większych ilości skroplonych gazów, stanowiącego — jak wiemy — do czasów odkrycia Hampsona i Lindego szczyt techniki kriogenicznej, także kompresor, pompę Cailleteta oraz

Rys. 2. Plan gmachu Starej Drukarni z początku bieżącego stulecia
a) parter, b) I piętro, c) II piętro

План здания Старой типографии начала XX в.

a) первый этаж, б) второй этаж, c) третий этаж

Plan of the Old Printing House as at the beginning of this century

a) ground floor b) first floor c) second floor

inne przyrządy i aparaty. W hali maszyn był zbiornik na gaz, butle stalowe i pompa.

Z chwilą wynalezienia w 1895 r. metody przeciwprądowej skraplania gazów i coraz większego jej rozwoju, powstała potrzeba przebudowy laboratorium i dostosowania go do nowych warunków. Ta gruntowna modernizacja nastąpiła w latach 1899—1900¹³.

Natomiast sytuacja lokalowa II Zakładu Chemicznego, kierowanego przez Schramma, w południowym skrzydle Collegium Chemicum była trudna i ciężka. Laboratoria studenckie mieściły się tu w dwóch kon-

¹² „Zeitschrift für komprimierte und flüssige Gase”, 1897, s. 128—136.

¹³ Rozkład pomieszczeń I Zakładu Chemicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego istniejący po tej przebudowie opisany jest w pracy K. Adwentowskiego, A. Pasternaka, i Z. Wojtaszka, Karol Olszewski jako uczonej i nauczyciel. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, seria C, zeszyt 3/1959.

dygnacjach: na parterze i na I piętrze, co było bardzo niewygodne¹⁴. Zdaje się, że na I piętrze była również pracownia L. Brunera, asystenta Schramma, która z czasem przekształciła się w osobny zakład. Na wykłady profesor musiał udawać się do drugiego skrzydła na teren I Zakładu Chemicznego, gdzie była sala wykładowa.

Pewne polepszenie sytuacji II Zakładu nastąpiło w 1911 r. W roku tym po ustąpieniu Schramma nastąpił podział II Zakładu Chemicznego UJ na 2 oddziały: kierownictwo I — chemii organicznej — objął K. Dziewoński, na czele II — chemii fizycznej i farmaceutycznej — stanął Bruner. Właśnie ten II Oddział przeprowadził się do nowych pomieszczeń w Collegium Iuridicum przy ulicy Grodzkiej, uzyskując tam zadowalające, jak na owe czasy, pomieszczenia. Przeprowadzka ta stała się możliwa dzięki temu, że znajdujące się do tego czasu w Collegium Iuridicum Studium Rolnicze przeniosło się do nowego pięknego gmachu (obecnie Al. Mickiewicza 21).

W zasadniczym gmachu Instytutu Chemicznego, w Starej Drukarni, gruntowne zmiany wprowadziła natomiast przebudowa dokonana po I wojnie światowej. Sprawa tej przebudowy, związana z pierwszym piętnastoletnim profesury Dziewońskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim, ciągnęła się długo i zaczęła się jeszcze przed zaangażowaniem tego uczonego na Uniwersytet. Mianowicie Szkoła Przemysłowa zajmująca II piętro budynku, w którym od 1871 r. mieścił się Zakład Chemiczny UJ, a ponadto sąsiadujący z tym budynkiem gmach (mający front od ulicy Gołębiej, a jedno skrzydło od ulicy Jagiellońskiej — postanowiła wzniesć specjalnie dla niej przeznaczony potężny budynek przy ówczesnej ulicy Żabiej (obecnie róg Al. Mickiewicza i ul. Krupnickiej). W związku z tym otwarły się możliwości rozprzestrzenienia się zakładów chemicznych, cierpiących na brak miejsca.

Już bardzo wcześnie, bo w lipcu 1896 r., gdy tylko rozeszły się pierwsze wieści o zamierzonej budowie i o ewentualności opuszczenia starego budynku przez Szkołę Przemysłową, Olszewski¹⁵ i Schramm¹⁶ wystąpili z wnioskami o oddanie lokali, które szkoła ta miała opróżnić. Namiestnictwo uznało jednak wtedy sprawę za przedwczesną¹⁷.

O poszerzeniu Instytutu Chemicznego przez przekazanie mu lokali po Szkole Przemysłowej wspomina również memoriał wystosowany w 1905 r. do Koła Polskiego w Wiedniu przez Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Jednak dopiero w 1910 r. sprawa dojrzała w znacznym stopniu i na pisma Ministerstwa z lutego i Namiestnictwa z kwietnia dziekan Wydziału Filozoficznego przesłał 5 XI plany rozszerzenia zakładów chemicznych po wyprowadzeniu się Szkoły Przemysłowej¹⁸. Plany te przewidywały tylko przyłączenie II piętra budynku chemicznego. W skrzydle lewym, południowym, miał znaleźć pomieszczenie II Zakład Chemiczny, w skrzydle prawym, od ulicy Jagiellońskiej, I Zakład, a część środkową przeznaczono na wspólną salę wykładową. Podkreślono przy tym, że są to jedynie tymczasowe wnioski dla zaradzenia najniezbędniejszym potrzebom.

Olszewski określił dokładnie dezyderaty w sprawie reorganizacji

¹⁴ Archiwum UJ S II 1026, pismo z dn. 16 VII 1896 prof. Schramma do Senatu.

¹⁵ Tamże, pismo z dn. 9 VII 1896 prof. Olszewskiego do Senatu.

¹⁶ Tamże, pismo z dn. 16 VII 1896 prof. Schramma do Senatu.

¹⁷ Tamże, pismo z dn. 13 IX 1896 Namiestnictwa do Senatu.

¹⁸ Tamże, pismo z dn. 5 XI 1910 dziekana Wydziału Filozoficznego do Senatu.

Na I piętrze: 12) sala wykładowa na 200 słuchaczy, 13) sala
 projektowa, 14) sala, na podręczniki dla studentów, 15) sala na
 przedmioty, chemia, fizyka, 16) sala na przedmioty matematyczne, 17) sala
 na bibliotekę, 18) 19) sala przyjaźni na posiedzenia profesorów
 20) pracownia ogólna

Na II piętrze 21) pracownia analityczna, biochemia (organizmowa)
 22) sala, dla mag., 23) analiza masowa 24) analiza porówna
 25) elektrochemia 26) analiza spektroskopowa, 27) pracownia pro
 wadzi chemicznych, 28) sala, dla chemii, organicznej dla mag.,
 29) pracownia asystenta

Kosztami przedmiotami z zakresu mag. i dokt. dla fizyka i dla
 prof. W. M. Kowalski.

Cel: pracowni chemii nieorganicznej i analitycznej powstać podla powstania mag.,
 nie pracowni tej przystąpił być pomieszczenia, a także gmach chemii
 mag. powstanie od planu, jeżeli na ten cel sformułowane zostały
 wszystkie potrzebne dane.

Rys. 3. Fragment brulionu pisma Olszewskiego z dn. 10 III 1912 przedstawiającego plan nowej „Pracowni dla chemii nieorganicznej i analitycznej”

Отрывок из чернового письма Ольшевского от 10 марта 1912 года, в котором он излагает план новой „Лаборатории неорганической и аналитической химии”

Fragment of a draft letter by Olszewski of the 10th March, 1912, representing the lay-out of the new „Laboratory for Inorganic and Analytic Chemistry”

I Zakład, natomiast potrzeby II Zakładu poruszono tylko ogólnie, gdyż nie miał on kierownika; czekano właśnie na nominację Kostaneckiego.

W rok później, 30 XI 1911, gdy II Zakład Chemiczny otrzymał już nowego kierownika, którym ostatecznie został K. Dziewoński, Rada Wydziału Filozoficznego przedstawiła bardziej sprecyzowane dezyderaty w zakresie pomieszczeń dla zakładów chemicznych¹⁹. W zasadzie pokrywały się one z poprzednimi. W uchwale Rady Wydziału podkreślono — jak poprzednio — tymczasowość reorganizacji i dołączono jednogłośnie wnioski, by wybudować zupełnie nowy gmach, który pomieściłby wszystkie zakłady chemiczne. Sprawa ta²⁰ poruszona była już w referacie Senatu rok wcześniej w lipcu 1910 r., datę tę można zatem uważać za dzień narodzin idei, która doczekała się realizacji dopiero 40 lat później, gdy w latach 1949—1950 wzniesiono nowy gmach Collegium Chemicum przy ulicy Krupniczej 41.

¹⁹ Tamże, pismo z dn. 30 XI 1911 Rady Wydziału Filozoficznego do Senatu.

²⁰ Jak wynika z pisma wymienionego w przyp. 19.

Wnioski Rady Wydziałowej powtórzył referat Senatu 20 XII 1911 w sprawie rozbudowy Uniwersytetu Jagiellońskiego²¹, opracowany przez prof. Józefa Morozewicza (przesłano go do Ministerstwa 3 I 1912). Podkreślono w nim prowizoryczność reorganizacji zakładów chemicznych, zwrócono uwagę na niewłaściwość adaptacji całego głównego budynku Szkoły Przemysłowej na cele chemii uniwersyteckiej i uwytkowano konieczność wzniesienia nowego budynku dla wszystkich katedr chemicznych. Wskazano przy tym lokalizację dla tego budynku przy ulicy Żabiej, tam, gdzie mieściła się stacja wojskowa gołębi pocztowych, czyli na tzw. „Gołębniku” (obecnie róg ul. Krupniczej i Al. Mickiewicza, gdzie buduje się Collegium Humanisticum UJ).

O budowie nowego gmachu chemii myślano wówczas bardzo poważnie. Już w piśmie Olszewskiego 10 III 1912²² (rys. 3) zawierającym plan nowej „Pracowni dla chemii nieorganicznej i analitycznej” znajdujemy propozycję, by dla pracowni tej wystawiono osobny budynek lub pawilon. Pismo prof. Dziewońskiego 18 V 1914²³ podawało zapotrzebowanie gruntu pod Instytut Chemiczny dla wszystkich 3 zakładów. Wzdłuż obliczeń Brunera i Dziewońskiego wynosiło ono około 4600 m². Są wreszcie szkice Brunera i Dziewońskiego z propozycją rozkładu sal Zakładu Chemii Fizycznej i Zakładu Chemii Organicznej w planowanym budynku. Z innych pism przedstawionych w tej sprawie w latach 1912—1914 wynika, że wysuwano również lokalizację Instytutu Chemii na gruntach pofortyfikacyjnych w pobliżu ul. Wolskiej (obecnie ul. Manifestu Lipcowego) lub też w pobliżu Collegium Agronomicum²⁴.

Nie zapomniano jednak o sprawach bliższych, tzn. o adaptacji dla celów zakładów chemicznych lokali po Szkole Przemysłowej. Zapewne gdzieś w 1913 r. szkoła ta opróżniła wreszcie dotychczas zajmowany gmach (jako pierwszy możliwy termin podawano swego czasu 1898 r.). Gmach był zdewastowany, wymagający naprawy i przeróbek, dlatego też na razie wyzyskano go jedynie w ten sposób, że niektóre pokoje przeznaczono na mieszkania dla pracowników Uniwersytetu; znalazły tam też pomieszczenie pewne organizacje studenckie itd. Zanim nastąpiło formalne przekazanie budynku Uniwersytetowi i zanim przystąpiono do przebudowy — wybuchła wojna. Właściwy gmach Szkoły Przemysłowej zajęło wojsko, a później Naczelny Komitet Narodowy (NKN)²⁵.

Z końcem roku 1917 odżyła sprawa adaptacji nowego budynku Szkoły Przemysłowej dla celów zakładów chemicznych. Dziewoński jako dyrektor II Zakładu Chemicznego i p.o. dyrektora III Zakładu Chemicznego oraz Zawidzki jako dyrektor I Zakładu Chemicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego wystosowali 7 I 1918 pismo w tej sprawie²⁶, przy czym projektowali przeznaczenie całego dawnego budynku Szkoły Przemysłowej na cele chemii stosownie do uchwały Rady Wydziału Filozoficznego z 28 XI 1917.

Z początkiem roku 1919 przystąpiono wreszcie do realizacji przebudowy gmachu po Szkole Przemysłowej. W dniu 31 III 1919 Sejm uchwa-

²¹ Archiwum UJ S II 1026, pismo z dn. 20 XII 1911 Senatu do Ministerstwa.

²² Tamże, pismo Olszewskiego z dn. 10 III 1912.

²³ Tamże, pismo z dn. 18 V 1914 Dziewońskiego do rektora.

²⁴ Tamże, pismo z dn. 26 V 1914 rektora do Rady Miejskiej Miasta Krakowa.

²⁵ Tamże, pismo z dn. 13 XII 1915 delegata Namiestnictwa do Senatu; protokół oddania z dn. 15 XII 1915.

²⁶ Tamże, pismo z dn. 7 I 1918 Dziewońskiego i Zawidzkiego do Senatu.

Rys. 4. Obecny wygląd budynku *Collegium Chemicum* UJ przy ul. Olszewskiego 2
(fot. T. Senkowski)

Современный вид здания Коллегиум Хемикум Ягеллонского университета на ул. Ольшевского, дом номер 2
(фото Т. Сэнковский)

Present aspect of the building *Collegium Chemicum* at the Jagellonian University,
2, Olszewski Street
(phot. T. Senkowski)

lił kredyty na te prace²⁷. Przygotowano plany i w czerwcu tego roku rozpoczęto prace. U schyłku roku roboty murarskie na II piętrze gmachu zakładów chemicznych w zasadzie ukończono²⁸. Dalsze prace posuwały się jednak nadzwyczaj wolno z powodu niespokojnych czasów powojennych i trudności gospodarczych. Wprawdzie w 1922 r. roboty w budynku od ul. Olszewskiego były ukończone, ale prace we właściwym budynku Szkoły Przemysłowej od ul. Jagiellońskiej i Gołębiej ciągnęły się jeszcze długo, chyba do 1925 r.

Ostatecznie z lokali zajmowanych dawniej przez Szkołę Przemysłową zakłady chemiczne zyskały całe II piętro w budynku Starej Drukarni, a z właściwego budynku Szkoły Przemysłowej jedynie kilka pokoi od ulicy Jagiellońskiej przylegających do budynku Starej Drukarni na wszystkich 3 kondygnacjach. Z tych ostatnich — pokoje na parterze i na I piętrze poszły na powiększenie I Zakładu Chemicznego (rys. 2a,

²⁷ Tamże, pismo z dn. 23 XII 1919 Senatu do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

²⁸ Tamże, pismo rektora Estreichera do K. Gałęckiego, delegata Rządu Polskiego we Lwowie.

pok. 1, 2, rys. 2b, pok. 14—16), natomiast na II piętrze wykorzystano je na salę wykładową wspólną dla obu zakładów (rys. 2c, pok. 27—29). Dokonano przy tym dość znacznych zmian w rozplanowaniu pomieszczeń: zlikwidowano m.in. boczne klatki schodowe, pozostawiając tylko środkową, którą poszerzono i inaczej usytuowano, usunięto niektóre ścianki, powstały nowe korytarze itd.

Krótki opis rozlokowania pomieszczeń, jakie nastąpiło po przebudowie dokonanej po I wojnie światowej i jakie utrzymywało się w całym okresie międzywojennym i jeszcze po II wojnie światowej aż do czasu przeniesienia zakładów chemicznych do nowego Collegium Chemicum wygląda następująco:

Parter i trzy czwarte I piętra zajmował I Zakład Chemiczny. W rozkładzie tych pomieszczeń nastąpiły znaczne zmiany idące w tym kierunku, by podobać coraz bardziej wzrastającym obowiązkom dydaktycznym Zakładu. Zmiany polegały przede wszystkim na urządzeniu trzech dużych laboratoriów studenckich: dwóch na parterze — od ulicy Jagiellońskiej (na miejscu pok. 4—6 z rys. 2a) i od cerkwi św. Norberta (na miejscu pok. 11—13 z rys. 2a) i trzeciego w dawnej sali wykładowej na I piętrze (rys. 2b, pok. 17—18). Do tych laboratoriów należały różne pomieszczenia pomocnicze: pokoje wagowe, przygotowawcze itd. Sali refektarzowej na parterze (rys. 2a, pok. 8, 9), gdzie poprzednio było laboratorium studenckie, przywrócono charakter zabytkowy i przeznaczono ją najpierw na lokal organizacji studenckich, a następnie na pomieszczenie Muzeum Historii Nauk Ścisłych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Na miejscu dawnego mieszkania profesora na I piętrze (rys. 2b, pok. 20—24) urządzono gabinet profesora, pokój biblioteczny, dużą pracownię naukową i pracownię adiunkta. Przy tej przebudowie I Zakładu Chemicznego uległy niestety zniszczeniu urządzenia kriogeniczne.

Skrzydło południowe I piętra (rys. 2b, pok. 25—26) pozostawało w zarządzie II Zakładu Chemicznego z tym jednak, że wypożyczono je Zakładowi Chemii Ogólnej Wydziału Rolnego UJ.

Na II piętrze — jak już wspomniano — w lokalach uzyskanych po Szkole Przemysłowej, a usytuowanych po stronie ulicy Jagiellońskiej urządzono salę wykładową. Poza tym całe to piętro zajął II Zakład Chemiczny. W skrzydłach były dwa duże laboratoria dla ćwiczeń studenckich i dla wykonywania prac naukowych, środek mieścił gabinet i pracownię profesora.

Po II wojnie światowej nastąpiła jedynie ta zmiana, że miejsce Zakładu Chemii Ogólnej Wydziału Rolnego zajął nowo utworzony Zakład Chemii Nieorganicznej i Analitycznej Wydziału Farmaceutycznego (rys. 4).

W latach 1949—1950 wzniesiono — jak to już wspomniano — duże Collegium Chemicum usytuowane w pobliżu parku Jordana przy ulicy Krupniczej 41. Znalazły tam pomieszczenie różne katedry chemiczne, których liczba znacznie wzrosła. W ten sposób po dziesiątkach lat nastąpiło urzeczywistnienie projektu wystawienia odpowiedniego gmachu na siedzibę katedr chemicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. W gmachu tym nie ma jednak miejsca na odpowiednio wyposażoną pracownię kriogeniczną. Plany budowy pawilonu dla Zakładu Kriogenicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w dalszym ciągu czekają na realizację.

Tak to po osiemdziesięciu latach z gmachu Starej Drukarni znikły prawie zupełnie stoły laboratoryjne, półki pełne odczynników chemicznych i płonące palniki Bunsena. Jeszcze tylko w południowym skrzydle I piętra, tam, gdzie Olszewski miał swoją najwcześniejszą pracownię, mieści się ostatnie laboratorium chemiczne, które należy do Katedry Chemii Nieorganicznej i Analitycznej Wydziału Farmaceutycznego, przyłączonego obecnie do Akademii Medycznej; jednak już niewiele miesięcy dzieli je od przeniesienia się do nowego Gmachu Farmacji.

Do opuszczonego przez chemię budynku przy Plantach wprowadzili się tymczasem nowi lokatorowie: na parterze południowego skrzydła ulokowała się Uniwersytecka Przychodnia Lekarska, całą resztę budynku zajęły katedry i Dziekanat Wydziału Prawa, tak że gmach Starej Drukarni ma uzyskać nową nazwę: Collegium Iuridicum Novum. O tym, że był tam kiedyś Instytut Chemiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego, ma przypominać tablica pamiątkowa ku czci najslawniejszego z dotychczasowych profesorów chemii tej uczelni — Karola Olszewskiego, który w omawianym tu Collegium przez 45 lat prowadził znakomite badania nad skraplaniem gazów i własnościami ciał w niskich temperaturach, tu przez wiele lat mieszkał i tu zmarł.

*

Składam serdeczne podziękowanie pani Marii Żmigrodzkiej za pomoc w zbieraniu materiałów. Dziękuję również panu doc. dr Jerzemu Dobrzyckiemu, dyrektorowi Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, za cenne wskazówki.

SPIS WYKORZYSTANEJ LITERATURY

(a nie wymienionej w przypisach)

- M. Chamcówna, *Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna w okresie wizyty i rektoratu Hugona Kollataja*. Wrocław—Warszawa 1957.
- M. Chamcówna, *Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w latach 1786—1795*. Wrocław—Kraków 1959.
- T. Estreicher, *Karol Olszewski — w dziesięciolecie śmierci*. Kraków 1925, odbitka z „Przeglądu Współczesnego”.
- W. Hubicki, *Franciszek de Paula Scheidt — pionier teorii Lavoisiera w Polsce*. Lublin 1956.
- Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego 1864—1887*. Kraków 1887.
- L. Krówczyński, *Florian Sawiczewski — chemik i farmaceuta krakowski*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, nr 3/1959.
- W. Leppert, *Rys rozwoju chemii w Polsce do roku 1830*. Warszawa 1917.
- H. Madurowicz, *Działalność naukowa Jana Jaśkiewicza*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, seria C, zesz. 3/1959.
- K. Olszewski, *Emil Czyrniański*. „Wszechświat”, 1888, s. 322—324.
- M. Sarnecka-Keller, *Działalność dydaktyczna i naukowa Józefa Markowskiego — maszynopis*.

СТАРИННОЕ ЗДАНИЕ ХИМИЧЕСКОГО
ИНСТИТУТА ЯГЕЛЛОНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА — Т. НАЗ. СТАРАЯ
ТИПОГРАФИЯ

Статья посвящена истории лаборатории Химического института Ягеллонского университета, в частности в ней освещается история старинного здания, называвшегося „Стара друкарня” (Старая типография), в котором долгие годы помещался институт.

Основанная в 1782 г. кафедра химии Ягеллонского университета первоначально находилась в здании Коллегиум Физикум на ул. св. Анны под номером 123 (ныне дом № 6). Химическая лаборатория кафедры занимала неудобное и тесное помещение и была плохо оборудована. Преподаватели химии, которыми поочередно были профессора Яськевич, Шейдт, Марковски, Савичевски старались улучшить положение лаборатории.

Автор шире останавливается на деятельности проф. Чырняньского, который заменил проф. Савичевского и который свои усилия сосредоточил главным образом на дальнейшем расширении химической лаборатории. Его старания в этом направлении увенчались крупным успехом. В 1862 г. Чырняньски предложил реконструировать здание т. наз. „Бурсы Иерузалем” и предназначить его для кафедры химии. Когда, однако, оказалось, что этот проект неосуществим, Чырняньски начал ходатайствовать о том, чтобы для нужды кафедры химии отстроить здание т. наз. Старой типографии, входившее в комплекс домов, расположенных на ул. Висляной под № 274.

В статье рассматривается история этого здания. Оно было построено женским монастырем норбертанок из Звежинеца и в нем когда-то находилась типография университета, отсюда его название. В 1850 г. часть здания сгорела во время пожара. Проект Чырняньского долго обсуждался, но наконец в 1870 г. он был окончательно одобрен, после чего началось восстановление здания Старой типографии, которое было предназначено главным образом для кафедры химии.

В 1870—1873 гг. часть кафедры была перенесена в новые помещения в этом здании, что значительно улучшило условия работы. В последующие годы кафедра получала в нем для себя все новые помещения и наконец заняла все здание. После этого прежнее название здания Старая типография вышло из употребления и было заменено названием Коллегиум Хемикум. В межвоенные годы распространилось также название Коллегиум Ольшевского.

Большой вклад в дело дальнейшего расширения и переоборудования Химического института внес Ольшевски, который был преемником Чырняньского. Автор упоминает также о том, что в то время была создана вторая секция института, которой руководителем был Шрамм и которая вынуждена была работать в крайне трудных условиях.

Автор подробно останавливается на том, как проходила дальнейшая перестройка здания Старой типографии, которое после второй мировой войны было коренным образом реконструировано под руководством Дзевоньского, пришедшего на место Шрамма. Идея реконструкции этого здания зародилась еще в 1896 г., т. е. когда промышленное училище, занимавшее третий этаж Старой типографии и прилегающий к ней собственный дом училища, начало строить для себя новое здание. Автор приводит важнейшие варианты планов реконструкции и расширения здания Коллегиум Хемикум, принадлежавшие Ольшевскому, Шрамму, Дзевоньскому и Брунеру (руководителю вновь созданной тогда третьей секции института). В этих проектах, начиная с 1910 г., появляется мысль о том, чтобы построить совершенно новое здание для Коллегиум Хемикум.

кум. Эта идея была претворена в жизнь лишь 40 лет спустя, когда в 1949—1950 гг. такое здание было построено на ул. Крупничей (дом № 41).

В заключение статьи автор пишет о том, как осуществлялась реконструкция старого здания Химического института, начавшаяся в 1919 г., и в каком порядке после реконструкции в нем разместились аудитории, кабинеты и лаборатории института. Они занимали те же помещения в течение всего межвоенного периода и даже в первые годы после войны, т. е. до тех пор, пока Химический институт не был перенесен в новое здание Коллегиум Хемикум.

OLD PRINTING SHOP BUILDING AS HEADQUARTERS OF THE JAGELLONIAN UNIVERSITY'S CHEMICAL INSTITUTE

The paper constitutes an account of the history of the Jagellonian University's Chemical Institute laboratories, and especially of the Old Printing Shop building as a headquarters of the Institute.

The Jagellonian University's Chair of Chemistry, founded in 1782, had its first premises at the Collegium Physicum, No. 123, St. Anne's Street (now No. 6). The University's chemical laboratory was cramped and very poorly equipped. The successive Professors of Chemistry — Jaškiewicz, Scheidt, Markowski and Sawiczewski — made considerable efforts to improve the situation.

A detailed review follows of the activities of Sawiczewski's successor Czyrniański who concentrated all his efforts on further extending the Jagellonian University's chemical laboratory and in fact achieved a fair measure of success. In 1862, Professor Czyrniański proposed the reconstruction of the so-called Jerusalem Hostel for the purpose of its housing the Chair of Chemistry. When his efforts in this direction failed, he in turn suggested the reconstruction for the Chair of the Old Printing Shop — one of a complex of buildings along Wiślina Street and bearing the number 274.

The author proceeds to give an account of the history of that building. Erected by the Norbertine Sisters from Zwierzyniec, it had served for a time as the University's printing shop. Part of it was burnt down in 1850, and it was not until about 1870 that, after prolonged debates, reconstruction work on the Old Printing Shop started; from now it was to serve mainly the Chair of Chemistry.

The position of the Jagellonian University's Chair of Chemistry with regards to premises improved after it moved to its new laboratories in the years 1870—73. In the following years, the University's chemical laboratories gradually took over the remaining parts of the building, until finally, they became its sole occupiers. The name Old Printing Shop then yielded place to Collegium Chemicum. Olszewski Collegium was the name used most often in the years between the two world wars.

An account is then given of the changes in arrangement and equipment effected at the Chemical Institute by Czyrniański's successor Olszewski. Mention is also made of the establishment of the Jagellonian University's Second Chemical Department headed by Schramm: this department's premises, however, were little short of miserable.

A major section of the paper is devoted to an account of the thorough reconstruction of the Old Printing Shop effected after the First World War under the direction of Dziewoński, Schramm's successor. Such a reconstruction had been first contemplated as early as in 1896, i.e. at a time when the Industrial School, which occupied the third floor of the Old Printing Shop as well as the whole of the building adjacent to it, began building new premises. The author reviews

the successive versions of the plans for the reconstruction and extension of the Collegium Chemicum; these were drawn up by Olszewski, Schramm, Dziewoński and Bruner, the last-mentioned head of the newly-established Third Chemical Department. From about the year 1910 onwards, the plans provided for the erection of a new Collegium Chemicum; this idea was not realized until forty years later — in the years 1949—50, a new building was put up at 41, Krupnicza Street.

The paper ends with a description of the work on the reconstruction of the Chemical Institute building; this did not start until 1919. A short account is given of the internal arrangement of the building following reconstruction, an arrangement that was retained after the Second World War until the chemical departments moved to the new Collegium Chemicum.